

Rezumat teză de doctorat

Sensibilitate și identitate în izvoarele narative maghiare din Transilvania în secolul al XVIII-lea

Cuprins:

Introducere.....	4
Partea I. Repere teoretice.....	8
Capitolul I.....	8
A. Explicația, discursul și reprezentarea istorică.....	8
1. Modalități de explicare a trecutului.....	9
2. Istoria ca narațiune.....	12
3. Reprezentarea trecutului.....	14
B. Tipurile de memorie și utilitatea acestora în studiul biografic.....	17
1. Memoria colectivă.....	18
2. Memoria culturală.....	20
3. Memoria istorică.....	22
4. Arta rememorării în genurile biografice.....	24
C. Identitatea și genurile biografice.....	27
1. Identitatea personală	28
2. Identitatea colectivă	31
3. Identitatea narativă	32
Partea II. Genurile biografice.....	36
Capitolul II	36
A. Biografia, autobiografia și memoriile.....	36
1. Definiție	36
2. Identitatea biografică și pactul autobiografic.....	42
3. Tradiția memorialistică din Transilvania	45
a. Introducere.....	45
b. Clasificare.....	46

c. Particularitățile memorialisticii transilvane.....	48
B. Autobiografia și Descrierea vieții. De la puritanism la pietism. Studii de caz:.....	61
1. Bethlen Miklós, Descrierea vieții sale de către el însuși.....	61
Reflecții asupra influențelor puritane în opera lui Bethlen.....	61
2. Vargyasi Daniel István, Descriptio vitae	73
C. Biografia. Între memorie, scris și dialog. Studii de caz:.....	85
1. „Metamorphosis Transylvaniae”. Contribuția lui Cserei Mihály la opera lui Apor Péter.....	85
2. Biografia episcopilor protestanți. Polemica dintre Bod și Hermányi.....	95
Capitolul III	109
Jurnalul.....	109
A. Aspecte privind evoluția genului.....	109
1. Trăsături generale.....	110
2. Clasificarea informațiilor.....	113
3. Între experiență și narație.....	115
4. Jurnalele feminine.....	117
5. Între „lettres” și „journal”. Cazul francez.....	119
6. Concluzii.....	122
B. Pentru o altă abordare.....	123
1. Între istorie socială și antropologie istorică.....	123
2. La limitele socialului.....	125
3. Contextul cultural și descifrarea trecutului.....	127
4. Utilitatea jurnalelor.....	128
C. Realitățile transilvane.....	129
1. Însemnări pe calendare.....	129
2. Jurnale orășenești.....	141
3. Jurnalul politic.....	156
4. Jurnale economice.....	168
În loc de concluzii.....	178
Partea III. Sensibilitate și narație. Sfera privată.....	181
Capitolul IV.....	181
A. Familia.....	181

1. Căsătoria.....	182
2. Părinți vitregi și văduvi.....	188
3. Dinamica gospodăriilor.....	190
4. Familia Halmágyi. Studiu de caz.....	194
B. Femeia.....	199
1. Identitate ontologică sau socială?.....	199
2. Obligații – roluri.....	203
C. Copilul.....	214
1. În loc de introducere.....	214
2. Alt tip de sursă, alt tip de abordare, „unii notează lacrimile, iar alții râsetele”.....	217
3. Surse.....	219
4. Pregătirea și nașterea.....	221
5. Sănătate și educație.....	238
6. Boli și moarte.....	245
7. Familia Vass de Țaga. Studiu de caz.....	251
8. Reprezentări funerare	257
În loc de concluzii.....	260
Supraviețuitori.....	262
Capitolul V.....	262
A. Între medici și Dumnezeu.....	262
1. Medicul.....	262
2. Boala.....	275
B. Reprezentarea anomaliilor climatice, a bolilor și calamităților.....	294
Concluzii.....	302
Bibliografie.....	305
Izvoare inedite.....	305
Izvoare edite.....	306
Lucrări edite.....	308
Studii și articole.....	316
Teze de doctorat	323

Cuvinte cheie: memorialistică,
socio-constructivism,
identitate narativă,
reprezentare istorică,
istorie socială,
mentalități colective,
elite ardelene.

Sinteza părților principale:

Partea I:

Lucrarea debutează cu o amplă expunere teoretică (Cap. I, A), având ca scop clarificarea celor mai importante aspecte privind metodologia cercetării genurilor biografice. Scopul capitolului introductiv este, așadar, de a sintetiza și clarifica anumite aspecte teoretice legate de explicația istorică (*historical explanation*). Această prelegere este urmată de un subcapitol menit să prezinte anumite aspecte legate de discursul istoric. Cele trei subcapitole introductive se bazează pe analiza teoriilor furnizate de o serie de istorici, sociologi, filosofi și antropologi, cum ar fi: Arthur Danto, Patrick Gardiner, Carl G. Hempel, Maurice Mandelbaum, William Dray, Hayden White, Gyáni Gábor, Louis O. Mink, Frank Ankersmit, Hans Kellner, Roland Barthes, Lionel Gossman, Stephen Bann, Hans Georg Gadamer, Michel Foucault, Dominick La Capra, Nelson Goodman etc.

A doua unitate teoretică (Cap. I, B) a lucrării de doctorat este dedicată proceselor de rememorare. Fiindcă memoria, la fel ca și tehnicile de rememorare, constituie obiectul de studiu al mai multor științe, în acest capitol am prezentat tipurile de rememorare identificate de diferite domenii de cercetare. Într-o primă etapă am schițat principalele caracteristici ale memoriei colective, așa cum este definită aceasta de *sociologie* și *psihologie* (Halbwachs și Bartlett), prezentând mai apoi dezbaterile *antropologilor* legate de natura culturală a memoriei (Assman). În final, am evidențiat procesele prin care aceste tipuri de memorie se regăsesc în ceea ce Nora definea ca

memorie *istorică*. Acestea sunt cele patru direcții de cercetare, cărora le corespund însă trei viziuni diferite, dar în același timp complementare. Aceste subcapitole se bazează pe conceptele unor autori precum: Maurice Halbwachs, Daniel L. Schacter, John Shotter, Frederic C. Bartlett, Jan Assman, Israel Rosenfield, Alaida Assman, Pierre Nora. Anchetele realizate ne sugerează importanța cunoașterii sistemului relațional dintre autor-societate-context cultural, fiindcă doar în acest mod se pot defini procesele de rememorare prezente în narațiile personale. Mnemotehnicile utilizate în cazul jurnalelor și a autobiografiilor diferă și ele, în primul caz fiind vorba de o selecție spontană, pe când în al doilea caz trebuie să vorbim despre o selecție organizată.

Pentru a înțelege însă metodele de rememorare și motivația alegerilor prezente în narațiile personale, am considerat de maximă importanță clarificarea unor teorii legate de identitate (Cap. I, C). Ca și memoria, identitatea se definește ca fiind un sistem relațional, care, la rândul său, este perceput diferit de către filologi, filosofi sau antropologi. Primele două subcapitole schițează principalele caracteristici ale identității personale și colective, urmând ca subcapitolele despre identitatea narativă și biografică să clarifice în ce măsură se schimbă sistemul relațional dintre identitatea personală și cea biografică și cum poate fi surprins acest proces la nivelul textului. În lumina informațiilor obținute, reiese că identitatea, în cazul biografiilor, presupune, înainte de toate, o construcție elaborată și conștientă a textului. Capitolul se bazează pe realizările unor autori precum Norman Denzin, Ulric Neisser, Dominick La Capra, Harry Porter Abbott, Jean Paul Eakin, Paul de Man.

Partea II.:

A doua parte a tezei examinează problematica memorialisticii în general (Cap. II, A. 1-2.) și a celei transilvane în particular (Cap II., A. 3.), prezentând, într-o primă etapă, realitățile din Principat, cu autorii și narațiile lor. În vederea cristalizării conceptelor pe care le avem despre aceste genuri semi-literare, precum și pentru a evidenția complexitatea subiectului, am recurs la schițarea unui scurt istoric privind atât terminologia, cât și teoriile și polemicile existente la ora actuală în istoriografia universală. În aceste subcapitole am optat în favoarea unor autori precum: Marie Thérèse Hipp, Georges Gusdorf, Germaine Brée, John Sturrock, Robert Folkenflick, Georg Misch, respectiv Philippe Lejeune, cu siguranță, cel mai renumit cercetător al acestui domeniu.

Așa cum rezultă din statisticile prezentate în capitolele dedicate clasificării genurilor biografice din spațiul studiat, memorialistica maghiară din Transilvania se dovedește a fi un teren fertil, având două direcții biografice centrale: memoriile și jurnalele (Cap. II, A. 3. b-c.). Capitolul cu privire la memorii, istorii, autobiografii și biografii conține studii de caz din care rezultă importanța interdisciplinarității în analiza acestor tipuri de surse.

A doua parte a capitolului surprinde aspectele identității narrative construite pe fundal religios (Cap. II., B). Studiile de caz vizează prezentarea memoriilor lui Nicolae Bethlen și a autobiografiei lui Ștefan Daniel de Vargyas. În cazul *Memoriilor* lui Bethlen Miklós (Cap. II. B. 1) avem de-a face cu două tipuri de texte biografice: autobiografia și biografia vremii sale. Precum rezultă din ancheta noastră, autorul nu va utiliza genurile biografice cu scopul de a depune mărturie, ci pentru a construi o strategie care, în cazul lui, este subordonată identității confesionale. În memoriile sale cele două tipuri de texte se întrepătrund, fără să putem delimita cu exactitate sfera publică de cea intimă. Trebuie să avem în vedere faptul că atât reprezentarea evenimentelor cât și a vieții private sunt subordonate acestei logici textuale, a normelor culturale. *Memoriile* sunt, în primul rând, oglindirea unui context cultural, textual și puritan. Situația este într-o oarecare măsură similară și în al doilea caz (Cap. II. B. 2). Însă în autobiografia lui Daniel, dualitatea discursului dispare, narațiunea privată și publică se distanțează de tipurile de discurs utilizate de către Bethlen, sau alți memorialiști ai secolului precedent. În această lucrare sfera intimă este supusă sferei politice, scopul principal fiind justificarea politică. În cazul lui Daniel István, nu mai avem firul biografic, ci autobiografia în sensul modern al cuvântului. De aceea nici Transilvania nu mai este *moribunda*, iar demersul istoriei nu este unul escatologic. Treptat se vor evapora și elementele specifice discursului protestant timpuriu, cum ar fi accentuarea similitudinilor dintre istoria maghiarilor și a evreilor, sau reflectarea asupra trecutului tragic de după 1657 (în cazul ardelean, Mohács în istoriografia din Ungaria). Aceste elemente retorice par a fi deja depășite. Schimbarea de atitudine și de discurs, după cum reiese din acest subcapitol, se datorează, pe de o parte, iluminismului, pe de altă parte, pietismului.

Ultima unitate al acestui capitol vizează un alt aspect important al memorialisticii ardelenice, anume prezintă o posibilă modalitate de analiză a surselor narrative, axându-se în special pe problematica socio-constructivismului. Anchetele cu privire la colaborarea dintre Apor Péter și Cserei Mihály (Cap. II. C.1), ori Bod Péter și

Hermányi Dienes József (Cap. II. C. 2) ne sugerează faptul că nu există autobiografii, memorii și nici chiar biografii neutre, totul pare a fi rodul unei socializări, astfel că acest gen de istorie se află întotdeauna între memorie, scris și dialog. Memoria unui grup și intenția individului de a se manifesta prin scris, cu scopul de a realiza împreună un dialog cu posteritatea. Astfel, se dovedește încă odată că sfera privată a scrisului personal nu diferă în concepție de cea a scrisului științific, opera autorilor reflectând în mare măsură convingerile și impresiile personale ale acestora, detalii care au contribuit în mod decisiv la regândirea reprezentării și explicației istorice.

O altă provocare a acestei teze constă în prelucrarea informațiilor furnizate de jurnalele ardelen (Cap. III). La fel ca în cazul memorialisticii, am început prezentarea problematicii prin clarificarea anumitor aspecte legate de conținutul, forma și metoda de cercetare a acestor genuri (Cap. III. A), cu atât mai mult cu cât în literatura de specialitate, până la acest moment, anchetele realizate vizau jurnalele intime și nu adnotările cotidiene de tip *diarium*. Nu este sarcina noastră, desigur, de a prezenta procesul lung de metamorfoză, adică trecerea de la *diarium* la jurnalul intim; la fel cum nu am tratat (din motive obiective, jurnalele transilvane din secolul al XVIII-lea nu ne permit o asemenea abordare) nici latura estetică a acestui gen. Am dorit însă să atragem atenția asupra faptului că și jurnalul intim s-a dezvoltat, la rândul său, din însemnările banale ale experiențelor cotidiene. Scopul expunerilor este de a familiariza publicul istoric românesc cu tipurile de jurnale prezente în spațiul transilvan (Cap. III. C). Prezentarea tipurilor de jurnal începe cu clarificarea anumitor aspecte legate de însemnările pe calendar (Cap. III. C. 1), forme de narații, care în opinia noastră au fost folosite drept model sau chiar suport memoric pentru viitoarele narații biografice. Adnotările pe calendare devin prețioase fiindcă lipsesc din lucrările consacrate ale autorilor. Elementele care țineau de viața de zi cu zi nu mai prezintă importanță în însemnările retrospective, aceste detalii se pierd, cu toate că există referiri la faptul că autorii deseori au utilizat informațiile incluse în calendar în vederea autentificării celor prezentate în memorii sau autobiografii. Aportul major al adnotărilor pe calendar se află în transmiterea reacțiilor imediate și spontane ale autorilor. Într-un anumit sens, aceste surse sunt chiar mai potrivite pentru cercetarea antropologică și istorică decât memoriile sau autobiografiile, fiindcă ele reprezintă societatea într-o formă seacă, fără înfloriri. Naratiile calendarelor este lipsită de influențele anumitor canoane sau de evoluția unor genuri literare.

Prezentarea jurnalelor orășenești (Szakály Ferenc, Vízaknai B. György), politice (Wesselényi István, Halmágyi István) și economice (Vass László, Cserei György) au avut ca scop afișarea principalelor direcții de interes în jurul cărora se adună narațiunile tip diarium (Cap. III. C. 2-4). Concluziile noastre sunt valabile pentru întreaga tradiție premodernă a jurnalelor. Cu toate că aceste adnotări se autointitulează jurnale, ele nu prezintă nimic în comun cu ceea ce înțelegem prin diarium sau jurnal privat. Aceste scrieri, în special cele orășenești și cele politice prin structură, *se aseamănă* mai degrabă cu *cronicile urbane ori istorice*, natura informațiilor oscilând de la *politic* la *public*. Precum rezultă și din statisticile prezentate, la începutul secolului al XVIII-lea, elementele de natură privată sunt neglijate în favoarea celor publice, relatările privind realitățile economice sunt relativ puține (față de cele de ordin politico-militar), cu toate că se cunoaște importanța comerțului, a producției și a viticulturii în Transilvania. În opinia noastră, lipsa acestor însemnări se datorează *conștientizării* primatului informațiilor de interes public/politic. Lipsa informațiilor de ordin personal reprezintă atitudinile acestor autori față de rolul însemnărilor. Jurnalele analizate, exceptând câteva cazuri, denotă în primul rând curiozitatea mult crescută a omului premodern față de istorie, precum și dorința autorilor de a păstra vie memoria colectivă.

Partea III:

Ultima unitate a tezei de doctorat va oferi o anchetă de istorie socială, prin interpretarea datelor oferite atât de către jurnalele sus-menționate cât și de biografiile, memoriile și istoriile amintite în prealabil. Sursele care ne-au stat la dispoziție ne-au introdus în imaginarul vieții private și publice din spațiul ardelean, transmitând gândurile, credințele și speranțele autorilor din trecut.

Al patrulea capitol debutează cu o dezbatere privind familia premodernă (Cap. IV. A). Cu toate că informațiile furnizate în capitolele precedente au dovedit, cel puțin statistic, rolul secundar al adnotărilor de ordin privat și din domeniul familiei, această parte a tezei și-a propus să clarifice câteva aspecte ale conviețuirii dintre rudele de sânge și cele spirituale în spațiul transilvan, fără să participe la dezbaterile teoretice privind rolul și funcțiile familiei în construcția societății moderne. Cercetătorilor care operează cu asemenea surse personale le va fi însă extrem de dificil să contureze o imagine autentică a ceea ce numim viața conjugală din epoca premodernă. În aceste lucrări în care câteodată se face economie de cuvinte și care plasează informațiile de ordin public

deasupra celor private, ne izbim de absența aproape totală a mărturiilor asupra ceea ce definim drept viață de familie. Aceeași atitudine se verifică și în legătură cu adnotările ce privesc soțiile autorilor studiați (Cap. IV. B). Soția într-adevăr este prezentă în paginile jurnalelor, doar că aflăm extrem de puține despre activitățile sale. În marea majoritate soțiile sunt amintite cu ocazia nașterilor, perioadei de lăuzie sau bolilor. Pe de altă parte, golul poate fi și trebuie umplut cu ajutorul memoriilor, autobiografiilor, care, așa cum am mai amintit, vor evoca o imagine complexă a soției. Dar precum am atras atenția, adnotările retrospective întotdeauna oferă o imagine plastică, dar regândită, retușată a trecutului. În asemenea condiții atitudinile față de cea (sau cele) alături de care și-a petrecut autorul viața sunt concluzia unei conviețuiri îndelungate și nu gândurile sau sentimentele spontane. Ultima unitate al acestui capitol prezintă sensibilitățile colective și îndeosebi cele personale, manifestate față de statutul de părinte și cel de copil (Cap. IV. C). Informațiile prezentate dovedesc faptul că jurnalele prezintă, în fiecare secol, un număr mare de însemnări referitor la bolile, studiile și educația copiilor, dar nu au reflectat la nivel teoretic asupra responsabilității sau a afecțiunilor părintești. Aceste tipuri de texte sunt specifice genurilor narrative elaborate, cum ar fi memoriile sau autobiografiile. Jurnalele prezentate în teza de doctorat ne povestesc despre boli și tratamente, despre accidente survenite în timpul jocului, despre vizitele copiilor vecini, pe când memoriile oferă instrucțiuni, povestesc despre jocuri și petreceri, aranjamente matrimoniale, despre protejarea copiilor în timp de război și epidemii, dovedind că, în orice nenorocire, bărbatul urmărea să-și salveze, în primul rând, soția și copiii.

Ultimul capitol al acestei teze dezbate aspecte legate de angoasele societății moderne, dezvăluindu-ne sensibilitatea și atitudinile autorilor în fața unor fenomene pe care nu le puteau controla, cum ar fi bolile, epidemiile, anomaliile climatice și respectiv moartea. Sursele noastre atestă faptul că starea bună de sănătate devenise o obsesie pentru oamenii epocii moderne (Cap. V. A). Majoritatea aveau încredere oarbă în medici, aproape la fel de mult ca și în Dumnezeu. Iar având în vedere faptul că pretutindeni în jurul lor, vecinii, prietenii și rudele cădeau pradă diferitelor boli, amintindu-le în mod constant de efemeritatea vieții, oamenii acestor epoci manifestau o sensibilitate aparte față de medicină, acest subiect fiind amplu dezbătut în toate tipurile de surse, cu atât mai mult în izvoarele narrative personale. Sursele analizate dovedesc faptul că până când în secolele precedente medicina se baza în mare măsură pe grația divină, odată cu apariția influențelor iluminismului și cu progresele medicinei moderne,

această interdependență nu mai era atât de evidentă. Rugăciunea și postul nu mai erau elemente indispensabile ale tratamentului, la fel cum nici abordarea cosmică a bolii nu mai răspundea necesității unei elite moderne. Situația pare să fie identică și în cazul reprezentărilor anomaliilor climatice ori calamităților (Cap. V. B). În mod cert, nici o întreprindere rațională nu a reușit să schimbe în totalitate percepția fenomenelor ieșite din tipar, retorica protestantă teleologică ori cea catolică caracterizată de excesele reprezentării baroce se regăsesc în continuare, în cazuri izolate, inclusiv în textele de la începutul secolului al XIX-lea, dovedind că, în pofida schimbărilor survenite pe plan mental, textele conservă imaginarul epocilor precedente.

În consecință, considerăm că teza oferă o prezentare exhaustivă a memorialisticii transilvane din secolul al XVIII-lea, cu toate că lucrarea de față nu poate și nici nu își propune abordarea în mod egal a tuturor izvoarelor narrative personale. Așa cum am mai precizat, cercetarea nu intenționează doar să completeze, ci, mai ales, să sintetizeze o masă mare de informații, atât editate, cât și inedite, supunându-le unei critici riguroase și examinându-le din varii perspective, în încercarea de a surprinde cât mai multe aspecte ale sensibilităților și identităților existente în narațiunile elitei maghiare ardelenă din epoca modernă. Izvoarele analizate, genurile biografice, care se completează reciproc, oferă, în pofida unilateralității lor, importante informații care permit abordarea unor teme arareori dezbătute până la acest moment în istoriografia ardeleană. În acest sens, lucrarea ar putea fi o contribuție la istoria socială și a mentalităților din Transilvania.